

Anna Strokowska

UWAGI O SŁOWOTWÓRSTWIE CZASOWNIKÓW W GWARACH
POLSKI CENTRALNEJ

Rozproszone po literaturze językoznawczej uwagi na temat słowotwórstwa czasowników w gwarach polskich zwięźle ujmują M. Kucała w "Encyklopedii wiedzy o języku polskim"¹. Z tekstu tego wynika, że poza od dawna znaną opozycją formantów *-ować* // *-ywać*, z których pierwszy charakteryzuje dialekty południowo-zachodniej Polski, drugi zaś jest typowy dla Mazowsza i terenów jego ekspansji, oraz występowania północnopolskiego typu *kupać*, *zajmać* brak jest znaczniejszych różnic w tym zakresie. Wskazuje się bowiem ponad to tylko na przyrostek *-ną-*, "którego częste brak w formach czasu przeszłego: *kopła*, *popohli* [...] itp., z drugiej strony trafiają się formy: *zapnął*, *wygnął* 'wygiął'". Z innych zagadnień zwraca się uwagę na możliwość intensywniejszej niż w języku ogólnopolskim prefiksacji czasownika (*spoprzeuracać*) przy jednoczesnym powszechnym w gwarach występowaniu formacji typu *stać*, *należć*. Dwie pozostałe różnice, tu wymieniane, tj. opozycje przedrostków *oz-* // *roz-* oraz typ *weńdę*, *zeńdę* mają swoje źródło w rozwoju fonetycznym gwar. Na tych samych zasadach można by jeszcze dodać oboczność *z-* // *s-* (*zmówić*, *slewieć*) i szczerakowo poświadczoną *od-* // *ot-*. Z drugiej strony powszechnie wiadomo, że słowotwórstwo w dialektach nie polega na odrębnym w stosunku do języka ogólnopolskiego zasobie formantów, lecz na innym ich wykorzystaniu. Stąd też wstępne badania materiałowe gwar w zakresie omawianego zagadnienia wydają się celowe, gdyż mogą doprowadzić do wyłonienia zespołu problemów wartych szczegółowego opracowania.

¹ Encyklopedia wiedzy o języku polskim, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978.

W niniejszym artykule rozpatrzono materiał, dotyczący czasownika, zebrany w toku zespołowych badań nad gwarami Okręgu Bełchatowskiego², częściowo uzupełniony materiałami własnymi autorki ze wsi łęczyckich i wyjątkowo łowickich. Zabieg ten wydaje się uprawniony, gdyż, jak wiadomo, gwary łęczycko-sieradzkie stanowią zespół dość jednolity, a różnice między nimi zdają się mieć charakter raczej ilościowy niż jakościowy.

Nieco uwagi poświęcić trzeba na początek zagadnieniu gromadzenia materiału. Jest cechą charakterystyczną wszystkich polskich kwestionariuszy gwarowych, że problematyce czasownika poświęca się w nich stosunkowo mało miejsca. Jeśli się zaś ona pojawia, to z reguły dotyczy fleksji bądź też leksemy czasownikowej zaplanowano tu dla wydobycia określonych cech fonetycznych. Stąd też każdy eksplorator pomija drugorzędne z punktu widzenia celu pytania elementy struktury wyrazu. I tak np. kontynuant l'*T* ilustrują odpowiedzi *wy-*, *prze-* *o-* *pełli*, *napełtam się* itp. Przejście *ra-* $\geq$ *re-* notuje się w wyrazach *redlić*, *obredlać*, *przeredli się* itd. Przykładów można by cytować wiele. Nawet pytania z założenia swego dotyczące problematyki słowotwórstwa czasownika nie zawsze przynoszą wszystkie pożądane przy szczegółowym opracowaniu informacje. Dla ustalenia bowiem izoglosy typu *zajmać* niezbędne jest oparcie się na formach zawierających temat II tego czasownika. Jednak przy braku form praesentis ujętych w konteksty pojawia się trudność z ustaleniem aspektu tego czasownika. Cytaty: *na drugi raz zajmam ci te krowy i on som jeden zajma dwa miśkania* pozwalają przypuszczać, że jest on obojętny na tę kategorię. W niniejszym opracowaniu wykorzystano więc w bardzo szerokim zakresie wszystkie zapisy luźne, fragmenty rozmów, elementy definicji podawane przez informatorów itp. Tak zgromadzony materiał jest dość obfity (przejrzano około 4-tysięcy haseł),

² Wykaz punktów: 71 - Gajewniki, pow. Łask, 72 - Ldzań, pow. Łask, 74 - Praszki, pow. Brzeziny, 81 - Makolice, pow. Bełchatów, 82 - Milejowice, pow. Piotrków, 83 - Beresie Małe, pow. Bełchatów, 88 - Wiewiec, pow. Pajęczno. Numeracja jak w pracy M. K a m i ń s k i e j, *Gwary Polski centralnej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968. W p. 72 zbierałam materiał osobiście. Cytaty opatrzone literami pochodzą z gwar łęczyckich. B = Bielice, pow. Koło, Bol = Bolumin, pow. Skierniewice, Bor = Borucice, pow. Łęczyca, Ch = Chochołów, pow. Kutno, GP = Górki Pełławskie, pow. Łęczyca, Ł = Łaguszew, pow. Łowicz, Mę = Mętew, pow. Łęczyca, N = Nowe, pow. Kutno, S = Spycymierz, pow. Poddebice. Lokalizacja według starych podziałów administracyjnych.

ale niestety przypadkowy i niejednorodny. Skłania to do dużej ostrożności i nie pozwala na wyprowadzenie jednoznacznych wniosków.

Znakomita większość przejrzanego materiału to formacje zgodne co do budowy słowotwórczej, znaczenia i rekcji czasownika z językiem ogólnopolskim. Wśród pozostałych znaczną ilość stanowią takie, które przedstawiają sobą raczej problem leksykalny niż słowotwórczy, por. np. *połęgawić* 'pogiąć kosę przez nieumiejętne klepanie'. W języku ogólnopolskim brak przymiotnika *łęgawy*, sam proces słowotwórczy jest jednak oczywisty i regularny, por. *połakomić się*. Najczęściej dotyczy to czasowników utworzonych od podstaw słowotwórczych nazywających elementy kultury materialnej wsi, np. *miąglić*, *cierlić*, *włókováć*, *wykamować* itd. Ostatnia wreszcie grupa to czasowniki, które wykazują rzeczywiste odrębności w zakresie gospodarowania inwentarzem środków słowotwórczych języka polskiego. Skupiają się one w dwu kręgach: 1) budowa czasowników imperfektywnych i 2) prefiksacja czasownika.

I. Podobnie jak w języku ogólnopolskim czasowniki niedokonane można podzielić na proste (*siec*, *jeść* itd.) i derywowane. Wykładnikami sufiksalnymi niedokonaności są przyrostki *-a-*, *-ja-*, *-wa-*, *-owa-* (wtórnie *-uwa-*) // *-ywa-*. Zakres ich występowania jest nieco inny niż w języku ogólnopolskim.

Najmniej odrębności wykazuje formant *-ja-*. Zapisano w ogóle niewiele formacji z tym przyrostkiem i z reguły dotyczą one czasowników pierwotnej koniugacji *ie* // *io*, które mają rdzeń jednosylabowy zakończony na *i*, a więc typ: *na-*, *prze-*, *o-*, *wy-* *bi-jać*, *-pijać*, *-wijać*, rzadziej *-mijać*. Zakres występowania tej formacji powiększają dwa czasowniki znane z gwar małopolskich, tj. *dajać* (:dać) poświadczone tylko wyjątkowo oraz *-stajać*, por. *tśa byxo fstaiać* [72], *foas śe fstaiaxo* [74], *čšeba foas fstaiać* [81], *fstaiać d/o dña* [82], *do čego ja bende fstaiaj* [83], *fstaiać* [M, N] *d/o dña fstaiali* [B], *vystaiaja pinta* [74]. Obydwa mogą także wystąpić z formantem *-wa-*. Z powodu braku kompletu zapisów trudno ustalić, czy funkcjonują one obocznie w tych samych wsiach, czy też wzajemnie się wykluczają. Niemal identyczne konteksty dowodzą, że znaczeniowo są tożsame, por. *dajać kułom* [71] // *do-vać kułom* [82], *chaliki nastajajy v meście* [71], *palta nastovajy* [N]. Zakres formantu *-wa-*, choć niewielki, świadczy jakby o nieco większej produktywności. Łączy się on głównie z czasownikami da-

wnej koniugacji *ie* // *io*, por. *do-*, *ob-*, *na-*, *po-*, *prze-lewać*, *przy-*, *za-grzewać* (*io iem zagrywam zupę*), *na-*, *o-* *spo-dziewać się*, *iusdecke* *naživali downi to še oživayu f rustki* [83], *spožívať še* [72] (podstawowe *spodziać się* zapisano w [Bor] *što by še spožox*), *zawiewać*: *zavivo žiš* [72], *pośmiewać się*: *ojćec še pośmivox -xkopy f čševikax rožom* [72], *posiewać*: *co što posozo i pošivo, to iez jęgo vmasne* [Bor], *przedawać*: *pšedovali place* [72], *obgriwać*: *ve šrotku obgrivayo* [72], *obuwać*: *bežymy obxucyć i obuwać še*, zgodne z językiem ogólnopolskim *okuwać*, *ob-*, *przy-*, *szywać*, poza tym z formantem *-ewa-* pojedyncze czasowniki: *dojrzewać* (o zbożu), *omlewać*: *omlyvali* [N], *rozdniwać się*: *a ius še rozdriivayo* [Me]. Licznie też występują rozmaite czasowniki *roz-*, *prze-*, *u-*, *wy-* *sować*, które stanowią pary do odpowiednich dokonanych form dawnej koniugacji *ne//no*.

Przyrostek *-wa-* notujemy poza tym w kilku czasownikach bezprefiksalnych, które od podstawowych prostych różnią się nie opozycją aspektową, lecz krotnością. Są to: ogólnopolskie: *bywać*: *na saxože zšežynka tyz byvaya, una tag jasno šfići* [72] oraz *siewać*: *pastermok šivali do jodya* [72], poświadczone też w [Bor], [M, S] i *szywać*: *kobity same šyvayu* [88]. Zgodnie z zasadą, że verba durativa i iterativa zakończone na *-ać* miały w rdzeniu samogłoskę długą, u informatorów dobrze zachowujących gwarę występują odpowiednio kontynuanty samogłosek długich. Jeśli rdzeń jest asylabiczny (*omlewać*), długa staje się samogłoską w formancie *-ewa-*. W związku z tym warto podkreślić, że w *dajać* i *wstajać*, o ile mi wiadomo, nie tylko na badanym terenie samogłoska rdzenna realizowana jest zawsze jak kontynuant krótkiej.

W przeciwieństwie do wyżej wymienionych formacje z sufiksem *-a-* są bardzo charakterystyczne dla badanego terenu i wykazują szerszy zakres występowania niż w języku ogólnopolskim. Sufiks *-a-* imperfektywizuje przede wszystkim czasowniki należące do byłej koniugacji *-i-*, por. *dokuczać* (:dokuczyć) *jağ im bede dokućać* [83], *obalać* (*obalić*) *pruńńeje i xobolo še ze starošci* [81], *obraćać* (:obrócić) *parobek to kouko obracox* [71], *krmńi xoxix na xobi, xoš še xobracaya* [82] itp., *otulać*/(*obtulać*) (:otulić 'nadać kształt bochna') *kopana - to še na ni xoptulayo* [N], [S], *otaczać* (:otoczyć 't.s.') *otacayo go še (chleb)* [83], *opytać* (:opylić 'opieć'), też *wypylać* (:wypylić 't.s.') (*żeby*) *opylić to sum xopyxace, xopyxace xopyxajum* [74], *wypyla še go* [N], *owadzać się* (:owadzić się) też *uwadzać się* (:uwadzić się), *płutno (kosi) še skšyviyo i xovozayo še* [Bol], *nićci še*

uvożay [72], posadzać (:posadzić), co xto posozo i posivo to jěz iego
 včasne [Bor], postawić (:postawić) mleko śe postaŕo na śśadze [S],
 postaŕalim na śśadze [N], powiercać (:powiercić), żury byyy poŕecane
 [72], powtórzać (powtórzyć), poftuśać tyła lot! [88], podłżcząć (:pod-
 łżczyć) poduoncajom (vode) [81], podznaczać (:podznaczyć) podznaćam soŕe
 vykroi [81], przegrabić (:przegrabić) pšegrabayo śe te sume [Ch],
 teŕ wygrabić (:wygrabić) wygrabo śe grabamy [B], zgropki śe vyrabayo
 [83], przekręcać lub przekręcać (:przekręcić) zakuśniki za kioski śe
 brayo i pšekryncayo, zeby byyy styvne, na pšery sort suy [72], do pot-
 kovy pšykruncayo śe greŕy [82], pšykroncać [81, 88] pšykronco śe śru-
 bamy [B], wykrcać (:wykrcić) brayo śe prumyki spony, vykroncayo śe
 snopecki [71, 82, Bol], wkrcać (:wkręcić) nŕetopeŕe v uśy se fkronc-
 ajom [74], śrubby byyy co śe pšykruncayo [83], obkrcać, kamŕne śe op-
 kroncayy [B], skrcać (:skręcić) do spyoza śe skronca [71], skvncayo
 śe [74], przemieniać (:przemienić) pšemiŕo śe (uprawy) [71], przepa-
 lać (:przepalić) kumposty - gnoje pšepalane [74], przerabiać (:przero-
 bić) pšerobo te robote [M], przeszkadzać (:przeszkodzić) nŕe pšeskoŕo-
 my [B], teŕ w znacz. przenośnym 'straszyć' začyno strasŕne pšes-
 koŕać [Bor], przybaczać się (:przybaczyć) pšyboco mi śe [72], przycie-
 plać się (:przycieplić się) pšyćeplo śe [72], przyczepiać (:przyczepić)
 sfoŕnim byy pšyćepany [81], przyŕaskawiać się (podstawa nie zapisana)
 fšystko stfoŕeŕe śe pšymŕeško, pšyŕaskavo śe [Bol.], przystrajać (:przy-
 stroić) pšystrojaŕi gorsety [88], rozpŕdzać (:rozprędzić) rosnonzalŕi naś
 [88], rozredlać (:rozredlić) redym rozredlaŕi [74] rozrzucac (:roz-
 rzucić) rozŕucay vŕidyamy i pšyŕovoy [82], rozwałać (:rozwalić) mny
 rozvalo [Ch, 74], rozvažać (:rozvažzyć) rozvoŕom soŕe tak [B], skrócać
 (:skrócić), teŕ skródzac, iŕe na sage to skruca soŕe, skruzalŕi (drogę)
 bes pole [Bor], skruzane [G P], skrŕzać (:skrŕżyć), nŕetak to do
 ŕoŕaŕo... tak skrŕzayo śe [71], potšivayo śe na pšetaku, tak śe skrŕ-
 zayo (sic) [Bor], skurzać (:skurzyć) ŕotkuśac skuŕo [82], spajac
 (:spoić) spojayo śe te deski [Bor], spłacać (:spłacić) spucoy (ro-
 dzeŕstwo) [Bor], upłacać 't.s' tša byyo upucac [72], spulchniać
 (:spulchnić) to śe xako te kartofle, no... spulŕŕo śe renŕo [81], ŕru-
 cać (:ŕrucić) ŕruco ze seŕe [82, 74] teŕ: ŕrucac, ŕruca zymby [74]
 bydlok ŕokraŕki ŕruco [72], zeby nŕe ŕrucoy [M], uświadomiać (:uświa-
 domić) uśfadumać drugigo [88], utrafiac (:utrafić) čša byyo utrofać
 jag byy vatr [72], utwarzać (:utworzyć) utfoŕayo śe takom pšerve [B],
 wpuśczać (:wpuścić) bole fšup fšuscane, belki na popšek [74], teŕ
 wypuśczać (:wypuścić) ŕyŕice vypuścajom [81], wsadzać (:wsadzić) po-

minęły boxyŋki śe fsozayo [82], wynawiać (podstawa nie zapisana) ǵi-
 śei vynouajom [Bol], wykańczać (:wykończyć) vykońcałi (o szyciu) [83],
 wymłacać (:wymłócić) prostufke śe vymłocayo [82], wyprowadzać (:wypro-
 wadzić) nie byde vyprovožad [B], też zaprowadzać (:zaprowadzić) zapro-
 vago śe (na pastwisko) [88], wyrażać się (:wyroić się) pscoŋy śe vyroja-
 iom, s tego saplyŋgu vyxoŋom [72], wyruchać (:wyruszyć) ǵak śe nie vyru-
 śyŋ, to zokaleŋ byŋ, bo nie vyruŋany dobŋe [71], wystrajać (:wystroić) v
 gotovizne byŋy vystrojane [72], zabraniać (:zabronić) puŋni ǵyopy zbru-
 ŋajy [72], też zabraniać, tero zabruŋajom (robić daŋ ze sŋomy) [81],
 zachwacać (podstawa nie zapisana) zachfacayo śe te nitke [S], zachwa-
 szczać (:zachwasić) pyŋ sakfosoo śime [Bol], zapalać (:zapalić) f psou
 śe zapolayo [Bor], zaparzać (:zaparzyć) ruŋanek zapazajom [82], za-
 persać (:zaperszyć) pyŋ zapyŋo śime [GP], zapłaniać (:zapłodzić) luŋe sa-
 mŋi sapuŋajom krovu [N], zapuszczać się (:zapuszczać) pyŋ śe zapusoo [Ch],
 zastrzelać (:zastrzelić) śfiŋe nemoog zaŋŋyloŋ [Bor], zaszczepiać (:za-
 szczepić) zaŋŋyŋo srazy [72, S, B], zapraszać (:zaprościć) latoŋ tyŋ te
 ǵeći nie tam zapraŋajom [81], zasłaniać (:zasłonić) i odsa-
 ŋiać (:odsłonić) zasŋoŋo śe i ǵotsŋoŋo [74], zaświecać (:zaświecić)
 latarkę zaŋŋicali [72], zarabiać (:zarobić) pscoŋy zarobajom dałi (kla-
 tkę wosku) [72], zaściubiać (:zaściubić) śplent śe zaŋŋubayo [74], za-
 walać (:zawalić) rovy zavolałim [B], zwałać (:z walić) ŋrubeg zymby
 svolo [72], smaroszować (:smaroszować) ǵo to tak smarsoajom, zmielać 'spły-
 cać' (podstawa nie zapisana) tymy puŋŋŋentamy zmielayo śe [72], zma-
 wiać się (:zmówić się) to oŋi śe tam zmaŋali i iŋŋŋiŋi tu do taty [83],
 zŋaczać się (:zŋaczyć się) muŋajy śe zŋoncać s tem spŋuzem [72], zgŋę-
 biać (:zgŋębić) tŋeći roz zŋuembŋo śe (o orce)[GP] i inne.

Również i tu pojawiają się czasowniki bezprefiksalne, które nie stanowią par aspektowych dla odpowiednich czasowników podsta-
 wowych, lecz różnią się od nich krotnością. Są to: chyłać się
 (:chylić się) ǵyłać śe nie moŋna [83], ǵaczać się (:ǵaczyć się) droga
 ze ŋosem śe ǵonŋajy [Ch], maczać (:moczyć). Ten ostatni występuje
 zupełnie wyjątkowo, gdyż tak jak w języku ogólnopolskim maczać
 ma zwykle wyspecjalizowane znaczenie 'zanurzać w płynie', nie jest
 więc odpowiednikiem semantycznym moczyć. Toteż na całym terenie
 mówi się: len moŋyli. W p. [72] zapisano jednak ve voŋe go mocałi.
 O tym, że nie jest to forma przypadkowa, świadczy zapis w [Z]
 potem go śe ve voŋe umocayo 'wymoczyło'. Poza tym: robić (:robić)
 puŋtna sami robałi [S], mołęgać się (:mołęgać się) 'o ogniu, palić
 się bardzo słabo' mołęŋŋyŋo śe po troŋku... ino śe mołęgo [B], mełać

(:melić < mielić zam. młód) myać [88], por. też: v sarny nie vy-myćało się dobrze [71], powszechne strzelać (:strzelić) nat šosum sacyhi ščylać s karabina [72], szkodzić (:szkodzić), mura niż nie škudza [72] oraz kupać (:kupić), które jednak występuje dopiero na północ od Łodzi, por. šydy kupay [S], nie kupali xleba [Ch], kupaya [B]. Od czasowników ruchu nieukierunkowanego: jeździć (:jeździć) som, oo jeźdźajom kilka razy [83], milicia go zupać, bo to jes šos, to jeźdźajom [81], nie kce mi się tam jeźdźać [83], šizgos tu i šizgos [72], kizgo-ym tam, tero już nie šizgom [72], traxt - co luże šizdźajom, soša oo innygo [B], jeźdźali do nos [S], ganiać (:gonić) vygun; to gęe bydu gońajom [S], skakać (:skoczyć) šaby skokašom šelune [71], oraz latać (:lecieć) motyliće do šfatxa lotašom [71].

Licznie poświadczane są jednak także formy prefigowane od tego czasownika: pše-, ob-, vy-, za-, z-, oblatać, to te lišde oblatajom [81], neros pšelotašom te sarny [81], Źozmaite ptoki pšylotašom [L], pašžiże nie xcało vylotać [72], pšegun - šeby voda slotaya [Ch] i w znaczeniu przenośnym: costkšim zalata [71]. Do wykazu nie włączam dwu hipotetycznych czasowników, tj. *kręcić i *świecić, bowiem nie udało się nigdy zapisać bezokoliczników, zaś rozsiane po całym terenie zapisy typu šfićaya, kryńcało się można też uważać za rezultat wyrównania analogicznego do typu musiać. Tworzeniu czasowników tej grupy towarzyszy alternacja spółgłosek przedniojęzykowych miękkich do twardych lub stwardniałych oraz oboczności samogłoskowe wynikające ze wzdłużenia samogłoski rdzennej. Po części obserwujemy tu ślady alternacji starych, wywodzących się jeszcze z apofonii, tj. *o* : *ō*, *e* : *ē*. Pierwsza z nich w związku z przejściem na danym terenie stp. *ā* ≥ *o* i słabą, w zasadzie już nie występującą w śródgłosie labializacją stp. *ō* jakby się likwiduje. Całe obciążenie funkcjonalne skupia się na opozycji przyrostków. W nowych czasownikach (skrócać, szkodzić) w miejsce *o* (< *ā*) pojawia się *u*. Ciekawe są rdzenie z samogłoską nosową. Jak wiadomo, po wyrównaniach analogicznych w dobie średniopolskiej ustaliła się zasada, że samogłoska *ę* występowała w czasie teraźniejszym i przeszłym, zaś *ę* w bezokoliczniku i trybie rozkazującym.

W badanym materiale jednak regularność taka się nie rysuje, gdyż właśnie w formach bezokolicznika *ę* pojawia się w szerszym niż w języku ogólnopolskim zakresie.

Sufiks -a- występuje także w derywatach od dawnej koniuga-

cji, e/o, por. pobierać, por. beže se širpa i uadnie se pobiro na gošće [71], ubierać się: jag vy se ubirotu [72], uciekać: ućiko na pjexty [72], upłatać: uplatane z gruby vitkuf [71], opletać: smu-
manki do pecyno chleba opletane kożyńem [72], ob- i wy- rywać: nie
obrywej my [74], chaćkom ryncno, ryncamy se wyrываю [71], umierać:
pýxoxiyo naved gnoćnom smerćom uńierac [72], roztwierać: nie rostfirej
[GP], rozpóścierać: rozpóścirayo se na ty rośe [72], rozcierać: v ryn-
cax se prayo, na bałiji se rośćirayo [82], (w)spierać się: to se tak
spiro [Bol], wy-, za- miatać: vymatajem ten vyjgel itp., wystrzegać
się: vyščegej se [82], za-, u- pinać się: v gorsety to se upinay pa-
nie, zwykła baba nie, zesićkać: kapuste ześekałi [72], wyrastać (na ca-
łym terenie występuje podstawa wy-rość): mamoja vyrosto [72], xlu-
śćik vyrasta z žaeva [83] itp., przy-, wy- zaprzęgać: dokont se nie
zapřoŋga do voza, a jak se zapřynze... [72], zapřunęci do voza [82],
dysel, co se pýpřoŋgo kuńe [74] itd., a także inne, znane z języ-
ka ogólnopolskiego. Gwarową formą jest zajmąć (:zajgć) i inne
czasowniki prefiksalne z tym rdzeniem, por. zaimej krovu [82], zai-
mac [74, 72, Bor, Ch, Ł], zdyimaya [M], zdymo [Bor], vyžmal'i
[N, GP], vyimayo se tyn lin z vody [83], psyžmal'i [72], nie pšeimoy
se [82].

Również i w tej grupie wystąpiła niewielka liczba czasowników
bezprefiksalnych, różniących się od podstawowych iteratywnością,
nie aspektem. Są to: bierać: žurave (żurawiny) do masta berałi
[72], beraja [71], dzierać: piže žirali, jo duza žiroxym [72], wie-
kać: to se sobe xlep pëkayo [83], u noz nie pëkałi [72], pëkaya xlen
[74], prządać: pšondajom [S] // pšendayo se [B], pšyndajom [N],
por. też rzeczownik pšondacka 'przędka' [81], trząsać: čšpsałi tak
[M], pytle čšpsane, co ŋotsivayo se na nix [Bol], pasać: pastuše po-
sali [B], poso se bydjo [Bor], posouem krovu [72], padać: žarno
podajom na te žime [B] oraz ciekać, ale tylko w znaczeniu przeno-
śnym: motyliće čekajom [S]. W rdzeniach występują obligatoryjne
alternacje spółgłoskowe i samogłoskowe.

Czasowniki niedokonane utworzone od koniugacji ne//no za
pomocą przyrostka -a- są na ogół zgodne z językiem ogólnopol-
skim (typ: dāwigać: dāwignać, pëkać: pëknąć, zatykać: zatknąć itd.).

Regularna słowotwórczo, lecz ciekawa semantycznie jest forma
odczykać (:odecknąć) borćury otcykažum vośnom [Bol], gdyż czasowniki
oznaczające nagłą zmianę stanu nie mogą z natury rzeczy mieć od-
powiedników niedokonanych. Na uwagę zasługuje też bezprefiksalne
marzać, ofl'iz z daju podo i morzo, gajuže poyame [72].

Istnieją pary: *spachać*: *spachnąć* 'czyścić ziarno miotełką po ręcznym wianiu', *optokać* i *optoknąć* itp. Nie są one jednak zbyt liczne. Raczej przeciwnie, obserwuje się produktywność formantu -*na-* wyspecjalizowanego w tworzeniu czasowników wyrażających akcję momentalną, w tym także od podstaw onomatopiecznych, por. *strachnąć się*: *strachnuł się kwi* [74], *vyňgidała żelazne, bo żagby się strochnuły, to by go nie utęsymuły* [72], *błysnąć się*, *bujać się*, *przydepnąć*, *wypofnąć się*, *wydzierzgać się*, *rąbać* 'upaść', też 'uderzyć', *frygnąć* 'rzucić', *firnąć*, por. *i były take vžečunka, iak tak kołity firmy, to to było, nitka dymu* [71], *szurnąć*, por. *heboscyrk tata suruń do stodoły* [72], *sioknąć*³ 'zawołać: sio' por. *krovy pazem, żagem śoknu na niego (bociana), to ućik* [72]. Od koniugacji atematycznej utworzony jest czasownik *jadać*.

Znaczną produktywnością odznacza się także na badanym terenie formant -*owa-*, wtórnie też -*uwa-* pod wpływem form praesentis. Rozdzielić ich się nie da, ponieważ występują w tej samej wsi i u tych samych informatorów.

Czasowniki dewerbalne: *bolować* (:boleć) *guova mne boluwo* [72], *dogadować* (:dogadać) *pożężeta do Maroku kamnie tam kopać, dogadovali my* [88], *dopytować się* (:dopytać się) *my się dopytovali* [72], *jadłować* (:jeść) *surovyx (jabłek) nie żaduje* [72], *naklepować* (:naklepać) *naklepuje iom (kose)* [83], *naspadłować* (:naspadać) *żag naspadauje* [81], *nawożować* (:nawozić) *ksonż navożovayo* [88], *obsuszować* (:obsuszyć) *keybase opsušovali* [72], *obstrzelować się* (:obstrzelać) *opščšelovali się* [72], *obsypować* (:obsypać) *opsypovace opsypovayu* [82], *obtrząsać* (:obtrząsać) *cepamy opščaskuvayo się* [74], *owiązować* (:owiązać) *syvum ovjazovao* [88], *opisować* (:opisać) [M], *odłamować* (:odłamać) *żarna odyamovao* [88], *odrabłować* (:odrablać) *skarymbel się modrombuje* [71], *odśpiewować* (:odśpiewać) *otšpivovali* [Ch], *odziabować* (:odziabnąć) *żapkum się ožabovayo* [82], *podmuchać* (:podmuchać) *ot spođu podmušovayo* [72], *podychować* (:podychać) *troje podyhuvom* [72], *poruchować się* (:poruchać się) *v bedrax się poruhuvo* [72], *poświatłować* (:poświstać) *pošfistuje* [82], *podoruwać* (:podorać) *podoruvayo się* [82], *podskakuwać* (:podskoczyć) *potskakuvayo się, tag żeby aby nie zmors* [72], *podzbierować* (:podzbierać) *podzberacka podzberuvaya* [74], *przejmować się* (:przejmować) *pšejmovać się* [81, 82, 83], *przeptkować* (:przeptkać) *pšepukovali gorzki* [72], *przetrzywać* (:przetrzymać) *ksynki i packi pšetšymovali na meskaru* [74], *przewidować* //

³ Element -*k-* traktuję jako konektyw.

præwidować (:præwidzieć) pševiduov [72], pševiduova [Bol], przy-
 śpiewować (:przyśpiewać) pšyšpěvovałi [83], przywiązać // -wiązać
 (:przywiązać) kose pšyvŭzovaŭo śe do košiska pšěčynim [82], porvuseŭkem
 pšyvŭzovany [72], pšyvŭzovaŭo śe [GP], rozdmuchować (:rozdmuchać) roz-
 dmyŭvałi [72], rozmieszać (:roz mieszać) rozŭisuvaj bošo [72], roz-
 pęknąć się (:rozpęknąć się) ohleb rospynkovaŭo śe [72], rozor/ować
 (:rozorad) rozoruje śe i zagańo [71, 72, Bor], przyrwać (:przyrwać)
 rozsuov ŭidŭamy i pšyvorova [82], rozstrzep/ować (:rozstrępać) rošče-
 puje śe gnuŭ [81], strzymować (:strzymać) sŭme pšyčienŭ tyčkamŭ i ŭ-
 ny stšymovaŭy [71, Ł, Bor, Bol], utrzymować (:utrzymać) utšymovałi
 [S], skupować (:skupić) skupovaŭy [81], okap/ować (:okapać) ŭak po-
 goda to ŭokapuie [71], wypować (:wypaść) fšypovałi [Bol], wyćwier-
 kać (:wyćwierkać) drušć vyčfyrkovaŭy [72], wydmuchować (:wydmuchać)
 vydmŭxovaŭy [81], wydzióbować (:wydziobać) ptaŭi vyžubovaŭy [72], wy-
 ginować (:wyginąć) [GP], wdżubować (:wdżubać) to tšeba byŭo vdubovać
 [72], wygarnować (:wygarnąć) vygarnovaŭy [88], wygwizdować (:wygwiz-
 dać) boguvolo vygvizduvaŭa [72], wyjmować // wyjmować (:wyjmać) vyžmu-
 vovaŭy [74], vyjmovali [71], wyskakać (:wyskoczyć) vyskakovovaŭy [S],
 wypadować (:wypadać) śrebince (zemby) ŭe rosnom, a puźni mu vypaduŭom
 [81], wypytać się (:wypytać się) vypytovali śe ŭo to [88], wyrębu-
 wać (:wyrębać) vyrymbuvali [72], wysypować (:wysypać) vysypovaŭy [74],
 wytrzymawać (:wytrzymać) trešćifse ŭe vyžymovaŭo [74], zagin/ować
 (:zaginać) žiś to zaguŭuje [72], zakupować // -wać (:zakupić) zakupo-
 vałi vutke [88], zakupovaŭy, co xdoŭ [72], złapać (:złapać) zŭapu-
 vać [74], zgarnować (:zgarnąć) panyŭk to zgarnovaŭy żyto ŭadŭe [81],
 zgęgować (:zgęgać) gęśur zgynŭuje gęśi [72], zgrębać (:zgrębać) zrem-
 buvali drvale, robili rembe [74], związać (:związać) porvuseŭm zŭzo-
 vovaŭo śe sŭme [82], zŭzovałi te sfiŭotka [88], sŭmom osobistum zŭę-
 zovane [88], zobaczować (:zobaczyć) zobacuie, somśat zobacovaŭy / do ŭla-
 tag na ŭostro [72], zobacovaŭo śe, cy ŭorka tŭardave, ŭustove [82],
 znajdować się (:znaleźć) tam znaŭduvaŭa śe lampka [72].

Jak widać, znaczna większość tych czasowników tworzy się od podstaw, które w temacie II mają przyrostek -a. Należałoby zbadać to zagadnienie dokładniej, gdyż w dialekcie małopolskim liczenie reprezentowane są również czasowniki pochodne od dawnych tematów na -i (typu: rozkraczać się). Gdyby się okazało, że zapisany w gwarach sieradzkich stan potwierdza się na znacznie szerszym materiale, mogłoby się to wiązać z przejściowym położeniem tych gwar między dialektem małopolskim a wielkopolskim. Ten

ostatni bowiem, jak się wydaje na podstawie pracy W. Śmiecha⁴, tworzył imperfektywa przede wszystkim za pomocą przyrostka *-ad*. Na badanym terenie mogły się więc zaznaczyć obydwie tendencje. Niektóre cytowane wyżej przykłady np. *ne jaduje, přeprašuje* l. sg. sprawiają niemal wrażenie hiperpoprawnego unikania typu: *kupać*.

Formant *-ować* tworzy także czasowniki denominalne. Funkcję tę uważa się za prymarną dla omawianego przyrostka. Tak utworzone czasowniki bezprefiksalne są niedokonane, o ile zaś występują z przedrostkami, mają aspekt dokonany. Typ ten jest produktywny zarówno w języku ogólnopolskim, jak i w gwarach, por. *bażykować* 'chodzić na bażyku, tj. na czworakach', *bajukować* 't.s.', *barować się*: *śedoki śe bydom barować* [72], *blechować* 'kłaść płótno na blechu w celu wybielenia': *pyutno na bilnik vynošili, to śe bl'xo-vayo* [72], *bronować, budować, chlorkować*: *klorkovaři ale to xlayo* [72], *frycować*: *frycovayu go* (ponieważ po raz pierwszy brał udział w żniwach jako kosiarz), *(o)kłosować* 'młócić tylko po kłosach', *kultywarować*: *kultyvaruje kultyvatorym* [81], *kupować, latować się*: *krova śe latuje, taskować*: *te myotśe już ze sobom ne yaskujom* [72], *maglować, miśkuwać, 'kastrować', nocować, (o-, ob-) skórować* 'zdjąć skórę, tj. korę', *(o-)piłować, ofiarować*: *ne mat'a ofiarovayo do Cy-stořovy* [71], *pompować, (roz-)parcelować, rudować 'karczować' sprzężynować, szkodować*: *zajyncze vele ne škodovayu* [72], *swachować*: *sfok sfařuje* [1], *tańcować, taktować*: *provařnik im taktuře ryřkom* [71], *uśa-łować się*: *vujō mie śe uřovovoy i te cefke zrořu* [5], *użytkować, wago-wać się 'wahać się'*: *řag ma coř zrobić... a moze ne, to śe vaguře* [72], *(z- u-) wałkować 'maglować', (z-)włókováć, (wy)karczować, (wy)ka-strować, (wy)marmuwać się*: *kury my śe vymarmuvayu* [B], *(wy)mirować, (z)mendłować 'ustawić snopy w mendle'* i inne. Zdarzają się też struktury dwuformantowe, np. *okreżować 'założyć kreż'* [M], *wymechować*: *meřym vymexovoy* [74], *wyrzędować się*: *vyřyndovaři śe gyřego* [74]. Od wyrażenia przyinkowego utworzone jest *porażować*, por. *porazovad, bo śe po razu vyřacy* [M], a od podstawy dźwiękonaśladowczej *ciukrować 'o głosie dzikich gołębi'*, por. *ćukruřki- bo tag byře ćukrovoy na řřevine* [72]. Tak jak w języku ogólnopolskim z formantem *-ować* występują wyrazy zapożyczone i ich derywaty,

⁴ W. Śmiech, *Rozwój form czasu teraźniejszego czasownika w języku polskim*, Łódź 1967.

np. *hodować, szlachtować, szykować (z)likwidować, przeparać się; pu-
sory vyžazdove, to še pšeparadovoy* [81].

W gwarach sieradzkich uderza stosunkowo mała ilość formacji na *-ywać*. Widoczne to jest w porównaniu z gwarami łęczyckimi, dobrze znanymi zwłaszcza na podstawie bogatej materiałowo pracy M. Szymczaka⁵. W sieradzkim czasowniki z formantem *-ywać* występują u najstarszego pokolenia głównie jako dublety mające oparcie w języku ogólnopolskim. Nie widać jednak produktywności tego formantu. W badanym materiale wystąpiły tylko iteratywne *kopywać, wiązywać, pochmurzywać się, poostrzywać, wytrząsywać*. Brak też form hiperpoprawnych, jakie spotyka się w gwarach łęczyckich na północ od Łodzi typu *gotywać, kupywać, hodywać*.

II. Prefiksacja czasownika. Na fakt odmiennej niekiedy od języka ogólnopolskiego prefiksacji czasowników w gwarach polskich zwracają uwagę wszyscy autorzy szczegółowych opracowań gwarowych. Szczególnie dużo przykładów tego typu przytacza W. Cyran⁶. Występują one także i w gwarach sieradzko-łęczyckich. Materiał ten jest dość trudny do interpretacji nie tylko ze względu na często zatartą i nieprecyzyjną funkcję semantyczną prefiksów, lecz także i dlatego, że skłonni jesteśmy w tym wypadku kierować się własnym wyczuciem językowym, które może okazać się zawodne i niewystarczające w odniesieniu do innej odmiany języka. Być może, tylko eksplorator autochton byłby w stanie dokładnie odróżnić subtelności modyfikacji semantycznych, wprowadzanych przez poszczególne przedrostki. Bliższe przyjrzenie się materiałowi bowiem pozwala stwierdzić, że przypadki zwykłej odmienności w stosowaniu prefiksów wcale nie są tak powszechne. Zazwyczaj z wprowadzeniem innego przedrostka wiąże się modyfikacja znaczenia.

A oto przykłady użyc różnych prefiksów, które, jak się wydaje, nie zmieniają znaczenia czasownika: *na- zam. nad-: nachodzić, najść*, por. *buża naxoži, buża może naść* [72], *ruskie našli, zamkli go* [S], *nad- zam. na-: nadgrodzić*, por. *może go nadgrożom* [72], *nadgrożili go* [M], *nadgroda* [S], *na- zam. do-, po-: narażać*, por. *nareżij my káunc* [S], *po- zam. u-, wz-: pojąć*, por.

⁵ M. S z y m c z a k, *Gwara Domaniewka i wsi okolicznych w pow. łęczyckim*, Łódź 1961, oraz *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*, cz. 1-8, Wrocław 1962-1973.

⁶ W. C y r a n, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Łódź 1977.

tego nie można kultywatorium pojąć [74], pojąć, por. inke (plewy) Vater pojmaj do tytu [74], po- zam. za-: pomieść, por. pošetli kole uška [S], po- zam. wy-, z-: porównać, por. žime tša poru- vnać [72], pokrócić się, por. dži se pokručijy [72], s- zam. u-, pod- (?), strzymować, por. syune pšyćisny tyškamy i uny stšymovayy [71], s- zam. wy-: spuszczać, por. spuscajom bawave gameže [74], u- zam. wy-: umócić, por. dwažesćia sazy umućili [71], u- zam. z- (i jego warianty kontekstowe): ugnieć, por. na syune ugnite [S], umdleć, por. Ľumdlou z guodu [Bor], upuścić, por. tša byko upuścić (rodzeństwo w mieście) [72], u- zam. za-, na- (?) upalić, por. upaliyo se f pecu, pež byy dobže upalony [71], za- zam. w-, przy-: zabić, por. gožem zabite [88], jag drevlanc hōse, to kōukem zabiū [74], zawiercić, por. špryxy zašercune [74], zaściubiać, por. šplent 'kołek drewniany na końcu osi' se zašćubayy [74], za- zam. w-: zadać się, por. peyon ne na kozdym mejsu se zodaže [GP], za-, zam. u-: zrodzić się, por. latoš kartofle dobže se zrožity [88].

Obocznie w tych samych wsiach: o-//wy-: omieść, wymieść, u-//do- (zboże) ustane, dostane 'dojrzałe', u-//wy-: udać się, wydać się, por. xlep se ne uday, ne vday [88]. (Może wpływ czasownika: wyda- rzyć się), a także po-//wy-//z-: porybić, wyrybić, zrybić kość 'po- gnać przez nieumiejętne klepanie'.

Obocznie w różnych wsiach u-//o-: uwadzać // owadzać wobec o- ogólnopolskiego zawadzać, u-//z- umięknąć // zmięknąć, por. /lyn umayy galop [M]// pryntko zmoŋk [GP], prze-//u-//z-: przewarzyć // uwarzyć, zwarzyć 'przegotować', o-//s-//u- okrasieć // skrasieć // ukrasieć. Za- den z przykładów nie ma określonej geografii. Tak jak w języku ogólnopolskim prefiksy o- i ob- są współfunkcyjne. Stąd zapi- sy: oskórować // obskórować, oczyścić // obczyścić, odzierzgać // obdzie- rzgać, oszronieć // obszronieć, ognić // ogniwać. Z tego samego powo- du też wz- na miejscu literackiego pod- w czasowniku wznosić, por. tša byko tyx postympkuv 'podwyżek płac' ne davać i tyx cynuv zymnošćovyy ne vnošić [72]. Na całym terenie występują też formy oświecić 'zaświecić' i ośmiać się, por. lampa se ošćićiyy [72]. Można się zastanawiać, czy nie sprowadzają się one obie do pier- wotnego roz-.

W innych wypadkach jednak widać różnice semantyczne. Tak np. czasowniki przycieplać się 'o pogodzie' i przyciemniać się 'o za- dającym zmroku' niosą bogatszy ładunek semantyczny niż ogólnop-

polskie *ocieplać się*, *ociemniać się*, ponieważ informują, że zmiana zachodzi w nieznacznym stopniu. Produktywność formantu *prasy-* w tej samej wsi [72] pokazują takie czasowniki jak: *prasyrósłować się*, *prasyociemnieć*, *prasygorzknąć*, *prasyfolgować* (podobnie *pasyfolgować*), *prasy mieszać*, *prasydrzeć* (*trochę pasydrzeć, ale jeszcze się nado*) i *prasy mlać* (*zrobiło mu się słabo, ale nie zemdlął całkiem*). Notujemy tu też przymiotniki stopnia natężenia z tym formantem. Z kolei czasowniki *powierzać* i *powiercić*, występujące w kontekstach, które sugerują wymiennność z prefiksem *wy-* mogą w gruncie rzeczy zawierać znaczenie dystrybutywne, por. *żury powiercone* [72], *żurki powiercone* [71], *powiercić żury* [S]. Niezbędne byłyby szersze konteksty. Czasownik *naświecić się* (*naświecić się, przy naświeceniu dobrze wypić* [Bor]) może być rezultatem kontaminacji *naświecić się* i *naświeknąć*. W czasowniku *obtańić* (*może pędeć koptańom tym cukier* [72]) widać działanie wzoru 'obniżyć cenę, dzięki czemu coś będzie tańsze'. Czasownik *docierpieć* nie może być zestawiony z ogólnopolskim *u cierpieć* czy *nacierpieć się*, gdyż jak wynika z kontekstu, posiada peryfrazę 'dotrwać cierpiąc', jest więc odrębny semantycznie, a rolę modelu odegrał tu czasownik *doczekać*, por. *do Nowygo Roku docierpały na jabłoni, cerbińały się* [72] (mowa o późnej odmianie jabłek). Czasownik *prasytąskawić się* daje się wprawdzie z grubsza zestawić z ogólnopolskim *obtąskawić się*, lecz pozostaje pod wpływem wzoru *prasytąskać*, *prasytawiać* itp., podobnie jak występujące w tym samym kontekście *prasy mieszać się*, por. *fasytko stfożenie się pemyśko, pemytawo się* [Bol].

Niektóre formacje są archaizmami, np. *wejrzyć na kogo, co*, por. *wejżou na mne* [72], a także *wzglądać na kogo, co*, por. *vzglondo na mne* [72].

Obydwa notowane są w tej funkcji przez *Słownik warszawski*. Zdarzają się też rzadkie wypadki prefiksacji czasownika *bać się*, por. *co ja się wyboyam guńigo* [72], *tak się zboyy, co jas, jas...* [M], *a co się naboyy, to się naboyy* [Bor]. Tak zbudowane czasowniki mają aspekt dokonany, co jest o tyle istotne, że czasowniki nazywające stany psychiczne nie mogące mieć rezultatu nie uczestniczą w opozycji aspektowej. Zdaje się jednak, że i tu zachodzi modyfikacja znaczeniowa i *wy-*, *z-*, *na-*, *bać się* nie są prostymi odpowiednikami semantycznymi dla *bać się*. Czasownik *wybać się* również notują słowniki historyczne języka polskiego.

Wzmrożona prefiksacja czasownika nie wystąpiła w badanym ma-

teriale w tak szerokim zakresie jak w gwarze Domaniewka⁷. Być może, wynika to ze sposobu zbierania materiału. Zapisano tylko formacje dwuprefiksalne i niezależnie od tego, że są to często czasowniki różne od ogólnopolskich, wszystkie mieszczą się w grupie tzw. czasowników dystrybutywnych, tj. ujmujących szereg akcji jako całość (typ: *powynosił krzesła, wszyscy pouciekali, ubranie poprzecierało się*). Oto przykłady w wyborze: *nazwozić* (dobrego *žževa nazvozić* z lasu [82]), *narozruczać się* *alem się narozruczać* (*nawozu*) [88], *ponarobić* (*kryski ponarobune* [72]), *poobtokać* (*ze zvosny voda pooptokawa* [72]), *poodkręcać* (*pootkroncajom te śruby* [81]), *popoświadczać* (*śano pośofonco te sfice* [71]), *poprzedać* (*garcoś robi garki i pokryfki i fšyske popšeda* [74]), *poprzyjeżdżać* (*popšyżezgełi luże* [82]), *porozbierać* (*fšyńże porozbirałi 'stare piece'*) [81], *pożobierać się* [72], *porozmykać się* (*porozmykawy się 'o plisach w spódnicy'* [72]), *posfiąć* (*posfiławy na kumypki* [72]), *posmawiać się* (*posmovali się te stare* [72]) *pospisować* (*soutyśi pospisovałi* [71]), *pozwozić* (*śano już my pozvožili* [82]), *powylatać* (*povylotawo fšysko* [72]), *powytykać* (*ruwy povytykawy i kopćijo się* [71]), *pozabierać* (*tu fort somśadom pozabirałi keżyńki* [71]), *pozazasić* (*robiło się rovy, a tero pozazaziło fšysko* [71]), *pozawiewać* (*vyspy 'zaspy' pozabivawo* [82]), *pozazsklwać* (*žvi pozazsklwane* 74), itd. W tej grupie tylko czasownik *ponarobić* zwraca uwagę swoją budową, gdyż podstawowe *narobić* ma spekt dokonany, co odbiega od reguł tworzenia czasowników tego typu.

Artykuł ten jest tylko wstępną próbą rozpatrzenia niektórych problemów słowotwórstwa czasownika w gwarze. Jednak nawet na podstawie tego niewielkiego stosunkowo i zbieranego w większości bez kwestionariusza materiału widać, że ilość różnic w tym zakresie w stosunku do języka ogólnopolskiego jest znaczna. Z jednej strony mamy tu do czynienia, jak zwykle w gwarach, z zachowaniem archaizmów, z drugiej zaś z określonymi innowacjami. Za archaizm uznać należy przede wszystkim występowanie czasowników bezprefiksalnych typu *bierać*, dobrze poświadczonych w polszczyźnie historycznej⁸. Ich budowa i sposób powstania jest przedmiotem dyskusji językoznawców. Witold Śmiech⁹ sądzi mianowicie, że

⁷ M. S z y m c z a k, *Czasowniki typu dopodosypowywać w gwarze Domaniewka*, [w:] "Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" 1965, V, s. 427-433.

⁸ B. D u n a j, *Iterativa typu bierać, pisywać w języku polskim*, Kraków 1971.

⁹ Ś m i e c h, op. cit.

powstały one przez odrzucenie przedrostków w czasownikach niedokonanych typu *za-bierać*, stanowiących członów opozycji aspektowej. W niniejszym tekście potraktowałam je jako twory sufiksalne, opierając się w tym względzie na większości opracowań, chociaż kwestia pozostaje otwarta.

Warto nadmienić, że w toku badań języka mówionego udaje się niekiedy notować proces deprefiksacji niejako na gorąco. Tu należy, moim zdaniem, częste w odmianie miejskiej Łodzi *łatwić* 'załatwiać', por. *muśi pańi ouż ɥatfić, bo tego se f sklepe ne dostaŋe o-raz dy pańi ɥatfi te kredyty?* Także zapisane przeze mnie okazjonalnie w Mąkolicach łow. *prawić*, por. *ne beŋe se veselo prawić, ne beŋe se prawić, godajy, a sto piŋešond luŋ: zaprošijy* pochodzi wyraźnie od *wyprawić*. Podobnie można rozumieć oba czasowniki kontekście z [72]: *to se provžijy, co un ɥatfi, to se poɥnijo*. Wprawdzie *prawdzić się* można również traktować jako formację odrzeczownikową 'stawać się prawdą', ale *pełnić się* takiej peryfrazy nie dopuszcza.

Bez względu na sposób powstania czasowników typu *bierać* można powiedzieć, że opozycja krotności, która, jak się uważa, we współczesnej polszczyźnie przysługuje tylko niewielu czasownikom, w gwarach jest znacznie silniej zaznaczona. Warto by także zbadać, czy gwary nie charakteryzują się większą skłonnością do tworzenia imperfektywów wtórnych. Jeśli nawet tak nie jest, to w każdym razie dobór par aspektowych, w których prefiks nie ma zdolności modyfikacji znaczenia, lecz pełni wyłącznie funkcję aspektową, w gwarach wygląda inaczej. Możliwe też, że znacznie mniej jest przedrostków, tzw. pustych. W zakresie prefiksacji opozycje zarówno w stosunku do języka ogólnopolskiego, jak i pomiędzy poszczególnymi gwarami ujawnia się zapewne dopiero wtedy, gdy powstaną szczegółowe i oparte na obszernym materiale monografie czasownika w pojedynczych wsiach, które pokażą produktywność i zakres formantów prefiksalnych w określonych funkcjach na danym terenie. Na ich podstawie będzie można ułożyć odpowiednie kwestionariusze, które posłużą do badań porównawczych.

*Anna Strokowska*REMARQUES SUR LA MORPHOLOGIE DES VERBES DANS LES DIALECTES
DE LA POLOGNE CENTRALE

L'article signale certaines particularités des dialectes de la Pologne centrale dans le domaine de l'exploitation de l'ensemble des moyens lexico-logiques de la langue polonaise. Ces particularités concernent: 1) la structure des verbes imperfectifs, 2) la préfixation du verbe.